

PETER FREDERIKSEN • KNUD RYG OLSEN • OLAF SØNDBERG

Grundbog til historie

Fra oldtiden til enevældens samfund

SYSTIME >

MIDDELALDEREN

500-1450

Den klassiske oldtid eller antikken afløses af middelalderen, som er den almindelige benævnelse for de følgende 1000 år. Samtidens mennesker har naturligvis ikke opdaget, at de gik fra en tidsalder til en anden, historiens periodeinddeling er skabt af senere historikere for at få overblik over udviklingens hovedlinier. Derfor er der også uenighed mellem forskellige historikere om, hvornår de skal lade middelalderen begynde. Alt efter hvilke faktorer de finder væsentlige, sætter de begyndelsen fra omkring 300 til omkring 600. Her er valgt 500, da det vestromerske rige gik i opløsning i slutningen af 400-tallet.

Middelalder betyder tidsalderen i midten, dvs. mellem den klassiske oldtid og renæssancen, tiden fra omkring 1450. Det var renæssancetidens lærde, der fandt på benævnelsen middelalder, for de beundrede den klassiske kultur, som de ønskede at genskabe (renæssance = genfødsel) og foragtede den mellemliggende periode, der efter deres vurdering var præget af økonomisk og kulturel tilbagegang. Moderne historikere kan gå med til, at tiden 500-1000 med nogen ret kan kaldes "den mørke middelalder", mens de har en mere nuanceret og positiv vurdering af de næste 450 år.

Feudalsamfundet

Som vi har set i det foregående, gik den romerske bykultur i opløsning, og tilbage var en primitiv landbrugskultur, hvor godset med tilhørende landsbyer blev en isoleret, næsten selvforsynende enhed. I dette samfund blandedes romerske og germaniske elementer til en ny samfundstype, der kaldes feudalisme eller lensvæsen.

engelsk konges
nes. Illustration
gelsk hånd-
ft fra ca. 1300.
kring kongen
repræsentan-
for adelen og
tligheden. Fol-
tilfødevæ-
2 e itydet
st oppe; hvis
ser godt efter,
man nemlig se
le små ansigter
petets mønster.

I vores danske samfund i dag regner vi med, at vi er fem millioner juridisk ligestillede borgere, at landets valgte myndigheder giver love og dømmer mellem dem, der bliver uenige, og at myndighederne har magt til at gennemtvinge sin vilje over for borgerne. Sådan så det slet ikke ud i middelalderens samfund. Den centrale myndighed var svag og havde svært ved at forsvare den lille mands ret. For at opnå personlig sikkerhed knyttede et svagere menneske sig til et stærkere i et personligt troskabsforhold med gensidige forpligtelser. Et menneske følte sig derfor ikke som borger i en stat, men snarere knyttet til et andet og stærkere menneske, "en anden mands mand".

Det feudale samfund var opbygget som en pyramide med kongen i spidsen. Landets fornemste godsejere (hertuger og grever) stod som kronvasaller i et personligt troskabsforhold til kongen, deres lensherre. Kronvasallerne kunne selv være lensherrer og have andre godsejere som vasaller, der igen kunne have vasaller osv. Når en vasal aflagde troskabsed til en lensherre, var de to parter bundet af gensidige, moralske forpligtelser til at støtte hinanden, men der var også mere konkrete forpligtelser. Vasallen skulle først og fremmest stille med et bestemt antal soldater i et fastsat tidsrum pr. år, hvis lensherren kaldte, og han skulle betale en afgift til lensherren ved bestemte lejligheder fx når herrens ældste søn blev slået til ridder, blev voksen, og når hans ældste datter blev gift, eller hvis lensherren var kommet i fangenskab og skulle løskøbes. Endelig havde vasallen pligt til at huse og beværte lensherren og hans følge et vist antal dage om året.

Lensherren gjorde gengæld over for vasallen ved at overlade ham et len, dvs. brugsretten til et stykke jord. Dermed fik vasallen indtægterne af jorden, men overtog også den fulde regeringsmagt over de bønder, der boede i lenet, uden indblanding fra lensherren (immunitet). Han opkrævede skatter, udøvede politimyndighed og var dommer (Tekst 23 og 24).

Disse personlige bindinger mand og mand imellem var kun gældende for de få procent af befolkningen, der udgjorde gods-ejeroverklassen, adelen. Over 90% var bønder, der i middelalderen næsten alle havde opgivet ejendomsretten til den jord, de dyrkede, og overladt den til en godsejer imod, at han lovede dem beskyttelse mod overfald og plyndring. Bønderne kaldtes derfor fæstebønder, idet de fæstede (= lejede) jorden. Som fæsteafgift betalte de en del af produktionen i naturalier (landgilde) og arbejdede på godsets marker (hoveri), ligesom de ofte var forpligtet til at benytte godsets mølle, vinperse, bageovn eller lignende. Endelig optrådte godsejeren, som vi har set, som øvrighed over for bønderne.

Bondens liv i mid-delalderen. Kalen-derillustrationer fra 1200-tallet. Fra oven: oktober, no-vember, december. Til højre: Juni, juli og august.

Typiske træk ved feudalsamfundet

Middelalderens mennesker havde ingen illusioner om menneskelig lighed, de skelnede skarpt mellem 'dem, der beder, dem, der slås og dem, der arbejder', altså mellem gejstlighed, adel og bønder. For adelen var krig en livsform, at slås og vinde hæder på slagmarken var livets mening, og tiden prægedes derfor af evige fejder til skade for de øvrige stænder. Dertil kom, at vikinger fra de nordiske lande, mauriske sørøvere fra Nordafrika og magyarere fra Østeuropa især i 800 og 900-tallet drog på plyndringstogter overalt i Europa. Der var ingen offentlige myndigheder at ty til, så det var naturligt at underkaste sig en stærk mand for at opnå beskyttelse.

Et andet karakteristisk træk var den primitive landbrugsøkonomi. Sammen med byerne var handelen næsten forsvundet, og naturalieøkonomi afløste pengeøkonomien. Derfor blev kongens lensmænd ikke lønnet med penge, men med brugsret til jord, og i stedet for at modtage skat i penge rejste kongen rundt i landet og åd skatten op.

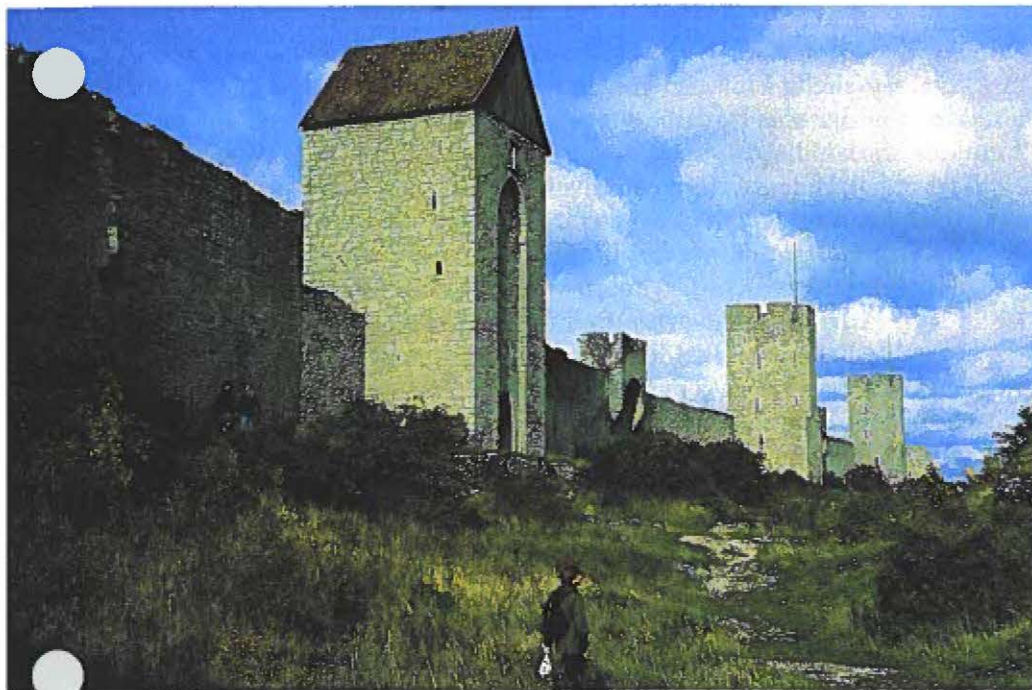
I det feudale samfund var det svært at holde sammen på en stor stat. Kun en meget stærk herskerpersonlighed kunne forene vasallerne, og som regel var de opløsende kræfter stærkest. I de urolige tider så bønderne hen til den lokale godsejer efter beskyttelse snarere end til kongen, som var langt borte, og i det daglige udøvede godsejeren jo fuld regeringsmyndighed. Ville kongen tvinge en opsætsig vasal, kunne det blive svært, for adelen boede i befæstede borge omgivet med vold og grav, og middelalderens primitive angrebsvåben som spyd, bue og pil og armbrøst kunne ikke stille meget op mod de tykke mure. Først fra slutningen af middelalderen, da man opfandt krudt og kugler, kunne angrebsvåbnene konkurrere med forsvaret.

Højmiddelalderens økonomiske fremgang 1000-1300

Sammenlignet med vor tids dynamiske økonomiske udvikling var middelalderens landbrugssamfund stillestående, statisk. Alligevel kan vi konstatere små op- og nedgange. Tiden fra 1000 til 1300 var en opgangstid og kaldes højmiddelalderen. Man skønner, at Europas befolkning i den periode blev fordoblet fra ca. 35 til 75 millioner (i dag 730 millioner). Nye landsbyer blev grundlagt og ny jord taget under plov især i Nord- og Østeuropa, og handel og håndværk og dermed byer dukkede så småt op igen.

Forudsætningen for denne fremgang må have været øget produktivitet, men hvad der var årsagerne til den, er straks sværere

muren om Visby. I middelalderen var urolig tid. Efter stormand boede i befæstede bor-

Også byerne søgte at sikre sig mod angreb med ure og forsvarsrækker. Nordeuro-s bedst bevarede mur fra middelalderen findes i Visby på Gotland i Sverige. Visby var i middelalderen rig og handelsby med central placering i handelen mellem Øst- og Vest-ropa.

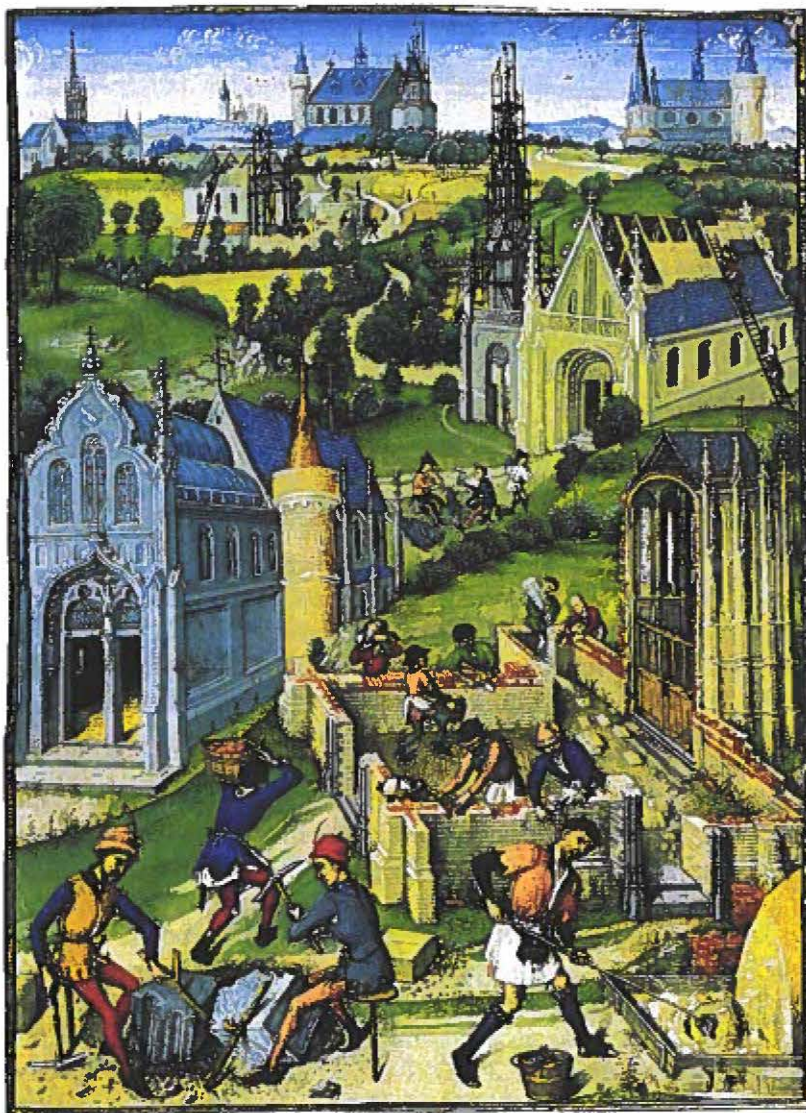
at fastslå. Man har især peget på tekniske fremskridt i landbruget, indførelsen af hjulploven med jernskær, der kunne pløje dybere og vende jorden, overgang til trevangsbrug, dvs. vekslen mellem vårsæd, vintersæd og brak, og udbredt brug af vandmøllen som drivkraft til kværne. Men også andre faktorer kan have spillet en rolle, fx mere stabile og fredelige forhold.

Antikkens religion og kristendommen

I middelalderens feudalsamfund var den katolske kirke en enorm magtfaktor. Kristen tankegang gennemsyrede alle lag af befolkningen, og kirken havde stor indflydelse både i åndelige og verdslige sager, men for at følge kristendommens udbredelse må vi kort vende tilbage til romerriget.

Græsk og romersk religion var væsentligt forskellig fra kristendommen. Den var polyteistisk, hvilket betyder, at antikkens mennesker troede på mange guddommelige kræfter, som hver for sig havde magt over menneskelivet, og for at sikre sig god høst, sundhed og frugtbarhed ofrede man til guderne og holdt fester efter bestemte ritualer. Spørgsmål om moral og et liv efter døden spillede kun en ubetydelig rolle. Forholdet til guderne

ration i
k h...dskrift
100...et, der
et projekt gre-
f Roussillon
2 have haft
it bygge tolv
r. Kirkerne,
lsageligt i go-
til, er formo-
ig ren fantasi,
fremstillingen
gearbejdet er
alistisk.

var først og fremmest et anliggende for staten og for familien, og det enkelte menneskes tryghed bestod i at være en del af fællesskabet i stat eller familie.

Da romerstaten voksede sig stor og uoverskuelig og siden begyndte at gå i opløsning, mistede de gamle guder deres magt over sindene. I kejsertiden forsøgte man at skabe en nationalt samlende gud ved at erklære kejseren for guddommelig efter hans død, bygge templer for ham og indføre en kejserkult. Flere og flere

især i byerne vendte sig dog til de såkaldte mysterie- eller frelsesreligioner, der stammede fra den nære orient. Disse religioner gav de troende en ny personlig tryghed og glæde ved gennem en mystisk indvielse at give dem overbevisning om sjælens genfødelse og udødelighed.

Kristendommen, som fra omkring 200 bredte sig hastigt i romerriget, havde mange lighedspunkter med de gamle frelsesreligioner. Under kejser Tiberius omkring år 30 havde Jesus prædiket og var blevet henrettet i Palæstina. Hans liv og lære blev siden beskrevet i de 4 evangelier og andre skrifter i Det ny Testamente. Rundt om i romerriget opstod der snart kristne menigheder, der samledes i troen på én gud (monoteisme) og i troen på evigt liv ved Guds nåde, og i menigheden prøvede de troende at efterleve budet om næstekærlighed uden hensyn til nationalitet og klasse.

De kristne nægtede i modsætning til andre religioner at ofre til kejseren, og de blev derfor anset for at være politisk farlige og forfulgt med forbud og henrettelser, men martyrerne skabte blot større sammenhold og flere kristne. I 313 gav kejser Konstantin den Store kristendommen frihed og ligestilling med andre religioner. Om hans motiver var, at han selv blev omvendt til kristendommen, eller at han som kejser så sin fordel i at samarbejde med den stærke kirke i stedet for at bekæmpe den, har siden været omstridt. Kristendommens endelige sejr kom i 380, da den blev gjort til romerrigets eneste tilladte religion.

Den magtfulde katolske kirke

I tiden efter 400 bredte kristendommen sig til det øvrige Europa. Hvert land fik sin apostel, og Ansgar var den første, der prædikede i Norden. Det skete i begyndelsen af 800-tallet, men først efter år 1000 slog kristendommen for alvor an i de nordiske lande. I højmiddelalderen omkring 1200 kulminerede den katolske kirkes magt. I det følgende nævnes nogle faktorer, der illustrerer og forklarer kirkens magt.

Gejstligheden udgjorde en effektiv organisation opbygget som en pyramide ligesom det verdslige samfund. I spidsen stod paven i Rom, som havde den øverste myndighed i alle kirkelige spørgsmål, og biskopperne førte i hvert sit bispedømme, stift, tilsyn med præsterne, der stod i spidsen for den enkelte menighed eller sogn. De gejstlige skulle leve i ugift stand, cølibat, dels fordi man anså det for at være et åndeligt renere liv, dels for at præsten ikke skulle distraheres af hensynet til familien, men så at sige være

D
rc
h
k
di
æ
k
be
(i
de
fo
og
sr.
le
A
Fi
sk

Kirkelige hie-
 i: øverst ses fra
 e præn (med
 ist en kar-
 l (med hat), en
 biskop (med
 stav), en ab-
 og en eremit
 inddragt). Ne-
 t munke fra
 ellige ordener
 biskop. Ud-
 fra et vægma-
 ra 1355 af
 rea da
 ize. Det span-
 Kapel, Firenze.

gift med kirken. I antikken lærte en stor del af befolkningen at læse og skrive, men i middelalderen var den kunst næsten forbeholdt de gejstlige, som således opnåede en slags dannelsesmonopol og ofte fik ledende embedsposter hos kongen.

Allerede i romertiden blev biskoppen i Rom anerkendt som kirkens leder, pave. Det byggede på den opfattelse, at apostelen Peter, som led martyrdøden i Rom, havde været den første pave. Peter havde af Jesus fået magt til "at løse og binde i himlen, hvad han løste og bandt på jorden", kaldet nøglemagten, og den magt blev givet videre til de efterfølgende paver (den apostolske succession). Denne guddommelige myndighed uddeler paven derefter til biskopper og præster, når de bliver ordinerede ved indsættelsen i deres embede. Den katolske kirke er således en præstekirke, idet kun de gejstlige højt hævet over menigheden har myndighed til at uddele kirkens nådemidler, uden for kirken ingen frelse. Derfor var det en alvorlig sag at blive udelukket fra kirken, og paven anvendte som magtmiddel både at udelukke en enkelt person, bandlysning, eller at lukke kirkerne i en hel provins, interdikt. Klostervæsenet bygger på idealet om *vita religiosa*, det religiøse liv, et ønske om at forsvare det jordiske og leve et åndeligt liv. Munke og nonner skulle aflægge de tre klosterløfter om at leve i sexuel afholdenhed, fattigdom og lydighed og derved optræde som forbilleder og vejledere for almindelige mennesker. De første klostre blev oprettet i 300-tallet, men klostervæsenet fik først en fast organisation, da Benedikt af Nursia omkring 530 oprettede klosteret, Monte Cassino, i Syditalien. Han udarbej-

uropa omkring år
1000.

dede en klosterregel i 73 kapitler, der nøje beskrev, hvordan munkene skulle leve deres liv i bøn og arbejde (Tekst 25). Denne klosterregel blev og bliver stadig fulgt af de klostre, der tilhører benediktinerordenen, og den blev forbillede for senere ordeners klosterregler.

Det var ikke kun åndelig myndighed, der gav kirken magt, men også jordisk rigdom, kirken blev i løbet af middelalderen en meget rig institution. I højmiddelalderen havde kirken overalt fået indført tiende. Det indebar, at bønderne skulle betale 1/10 af deres produktion i kirkeskat, som gik til kirkebygningen, til

A
or
12
bl
K
F
D
B

præst og biskop og til de fattige. Det var desuden almindeligt, at folk testamenterede jordegods til kirken imod, at der blev læst sjælemesse hvert år på giverens dødsdag. Biskopperne, der som regel var af adelig slægt, kom således til at administrere store godser og blev en del af feudalsamfundet på lige fod med højadelen. Kirkens rigdom viste sig bl.a. ved et omfattende byggeri. Hver landsby fik sin kirke, og byerne fik imponerende katedraler, der hævede sig højt over menneskenes lerklinede hytter og demonstrerede guds og kirkens almagt.

Kampen mellem stat og kirke

Hen imod år 1100 var den katolske kirkes stilling blevet så stærk, at paven som Guds repræsentant på jorden gjorde krav på at stå over kejser og konge, og kirken påtog sig myndighed, der normalt tilkommer den verdslige magt og blev således en slags stat i staten. Det blev således almindeligt, at gejstelige kun kunne dømmes ved kirkens egne domstole, og adskillige retssager, fx ægteskabssager, blev overført fra de verdslige til de kirkelige domstole.

Kirken hentede sine argumenter hos kirkefaderen, Augustin, der omkring 400 havde skrevet bogen, "De civitate Dei" (Om Guds stat). Heri beskriver han, hvordan menneskelivet er en evig kamp mellem det gode og det onde, mellem Guds rige og djævelens rige. Guds rige bliver på jorden repræsenteret af kirken og den fyrste, der underkaster sig kirken, mens djævelens rige repræsenteres af fyrster og andre mennesker, der modarbejder kirken.

I 1076 kom det til et dramatisk opgør mellem pave Gregor 7. og den tyske konge, Henrik 4. hvis rige omfattede både Tyskland og Norditalien. Opgøret, der kaldes investiturstriden (investitur: iklædning, dvs. indsættelse i det kirkelige embede) drejede sig om, hvem der skulle udnævne de kommende biskopper, skulle det som hidtil være fyrsten eller, som kirken forlangte, domkapitlet, dvs. præsterne ved den pågældende domkirke. Det var vigtigt for både fyrsten og kirken at have loyale mænd som biskopper, da de udgjorde en særdeles magtfuld gruppe både i kirken og i den verdslige stat.

Ved en synode (forsamling af høje gejstlige under pavens ledelse) i Rom i 1075 fastslog man kirkens krav, "Dictatus papae" (Tekst 26). I en forsamling af tyske biskopper i januar 1076 fik Henrik 4. til gengæld støtte til at afsætte paven, "den falske munk", som han kaldte ham (Tekst 27). Gregor 7. svarede igen ved at bandlyse kongen og erklære, at alle, der havde aflagt tro-

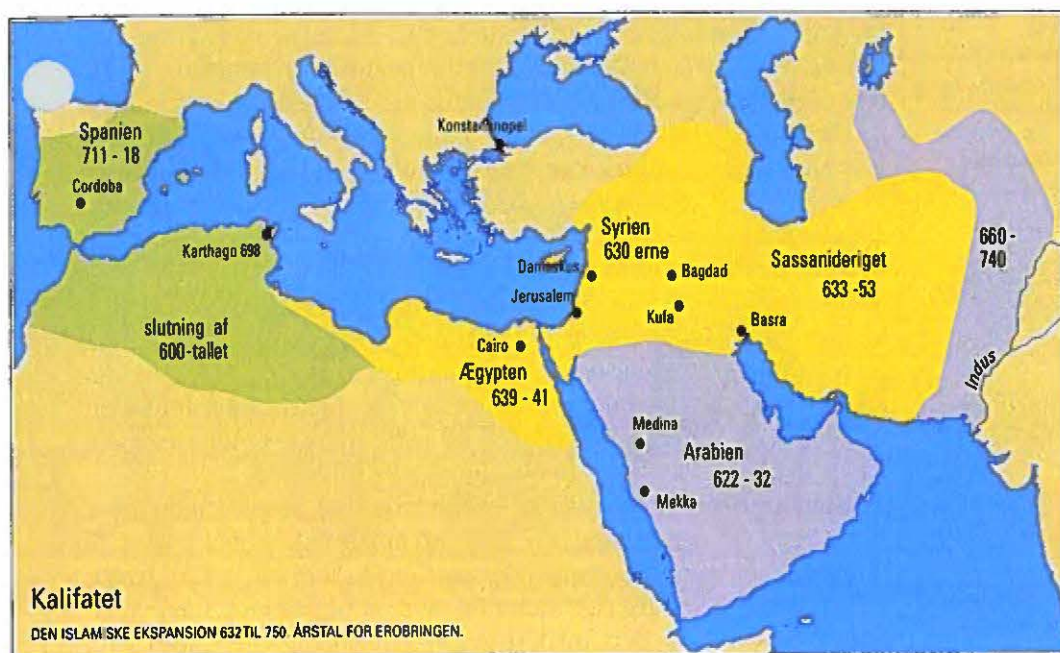
muslimske
n udviklede
den antikke
e videnskab
landt lægevi-
aben. Kirur-
instrumenter
visk håndbog
100-tallet.

afrika og Spanien. De etablerede her en islamisk styreform: Kalifatet, med profetens stedfortræder kaliffen i spidsen. Kaliffen, der både skulle være verdslig og religiøs leder, var forpligtiget til at styre de troendes samfund efter den islamiske lov: sharia. De arabiske erobrere satte sig fast som en militær overklasse og blandede sig ikke i de erobrede folks kultur og religion, hvis disse blot betalte deres skatter. Især jøder og kristne blev behandlet med forståelse, da muslimerne så biblen som et helligt skrift og opfattede det gamle testaments profeter og Jesus som forløbere for Muhammed. De fleste af de besejrede folkeslag var kristne, og de blev tvunget til at underskrive en aftale, der blev brugt næsten uændret i århundreder. Den fastlagde de regler, som kristne og jøder måtte underkaste sig for at få lov til fortsat at udøve deres tro (Tekst 31).

Befolkningen i de besatte lande gik dog efterhånden over til Islam, og der opstod en arabisk-muslimsk kultur, der på mange felter var den europæiske overlegen. Handel og håndværk blomstrede i det store rige sammen med en fælles muslimsk arkitektur og kunst, og den antikke græske filosofi og videnskab, som i middelalderen gik i glemmebogen i Europa, blev bevaret og udviklet af araberne. Det enorme område, som kalifatet omfattede, begyndte dog allerede i 800-tallet at gå i opløsning og der opstod lokale dynastier og, i perioder, konkurrerende kalifater.

englen Ga-
overbringer
ummed Guds
ing om at ud-
re fra Mekka
edina. Tyr-
bogmaleri fra
tal/et Ud-
rin som
sted i 622,
tes som et
embrud for
, og den isla-
e tidsregning
der i 622.

Korstogene

Som et led i den katolske kirkes triumf omkring 1100 forsøgte paven at forlige de kristne fyrster ved under kirkens førerskab at vende deres kræfter imod en fælles ydre fjende, muslimerne i Mellemøsten. På et kirkemøde i Clermont i Sydfrankrig i 1095 stod pave Urban 2. frem og opfordrede kristenheden til at sende hjælp til det byzantinske rige, der blev angrebet af islamiske styrker, og til at befri det hellige land fra de vantro (Tekst 32).

Opfordringen blev modtaget med begejstring, og under råbet "Gud vil det" drog tusinder afsted. Den første bølge af korsfarere, det såkaldte "folkekorstog", var et tilfældigt sammenrend af mennesker inspireret af den karismatiske prædikant, Peter af Amiens eller Peter Eremit. På deres vej gennem Tyskland kastede de deres had mod jøderne, som havde forholdsvis talstærke menigheder i de tyske Rhin-byer. Forsøgene på at dæmpe gemytterne var forgæves, og 5000 jøder blev dræbt (Tekst 33). Da de uorganiserede masser ankom til Konstantinopel, blev den byzantinske kejser, Alexios 1. nervøs, det var ikke den form for hjælp, han havde ventet. Hans datter, Anna Komnena, oplevede det som 13-14-årig. 40 år senere skrev hun et historisk værk, Alexiaden, om sin fars regeringstid, og heri fortæller hun om folkekorstogets blodige endeligt (Tekst 34).

korsrid-
 re Jerusa-
 både en by
 skulle erobres,
 et symbol på
 genkomst.
 dette bog-
 eri fra 1200-
 et velsigner
 is en gruppe
 lere, der
 varer porten
 Jerusalem.

Den næste bølge af korsfarere var det første egentlige korstog udført af veludrustede krigere og kompetente ledere (Kort side 147). Efter svære kampe nåede de frem til Jerusalem, som blev belejret og erobret i sommeren 1099. Både en frankisk og en muslimsk beretning er enige om at beskrive erobringen som et sandt blodbad (Tekst 35 og 36).

Korsfarerne oprettede fire små stater, hvoraf den vigtigste var kongeriget Jerusalem (Kort side 150). Den feudale splittelse tog de med fra Europa, og det kneb meget for korsridderne at enes og samarbejde. Derfor var de konstant under pres fra muslimerne, men med vekslende held holdt de korsfarerrigerne i næsten 200 år. Når de trods alt holdt så længe, skyldtes det bl.a. at de muslimske sultaner og emirer heller ikke kunne enes, og at der flere gange kom nye korstog fra Europa. Fyrstedømmet Antiochia i det nuværende Syrien faldt i 1268. Den frankiske fyrste Bohemund 6. var ikke til stede, da sultan Baihars angreb byen Antiochia. Efter erobringen sendte sultanen et triumferende brev til fyrst Bohemund (Tekst 38). Det sidste korsfarerrige faldt i 1291.

For de fleste deltagere i korstogene var motivet først og fremmest religiøs begejstring grænsende til fanatisme. Pilgrimsrejser til hellige steder var almindelige som middel til sjælens frelse, et korstog til det hellige land var det højest opnåelige. Et besynderligt udslag af den religiøse ildhu var det såkaldte børnekorstog i 1212 (Tekst 37).

Paven havde også andre motiver end rent religiøse til at sætte korstogene i gang. Urban 2. der søgte at videreføre Gregor 7.'s politik, så korstogene som et middel til at gøre kirken til den politisk ledende kraft. Paven ville standse feudalherrerens evindelige indbyrdes kampe og vende kræfterne mod en fælles ydre fjende. Den østeuropæiske eller græsk-ortodokse kirke blev ledet af patriarken i Konstantinopel og var adskilt fra den romersk-katolske kirke. Nu forsøgte paven ved hjælp af korstogene at presse den til at underkaste sig Rom, hvilket dog ikke lykkedes.

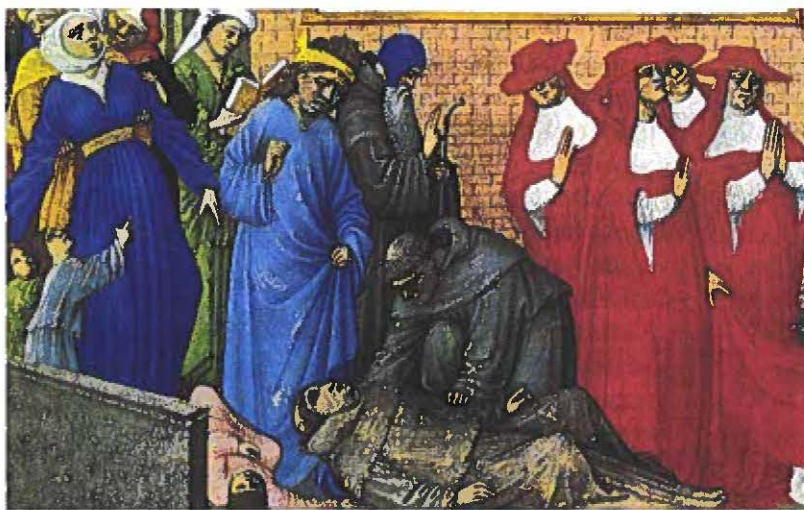
Der var også mere jordiske motiver til at tage på korstog, eventyrlyst og drømmen om rigdom og ære. De norditalienske handelsbyer fx Venedig, Firenze, Genova og Milano, var i begyndelsen skeptiske over for korstogene, fordi de frygtede, at de ville ødelægge deres handel med de arabiske lande. Snart besluttede de dog at støtte korstogene, som endte med at blive grundlaget for deres økonomiske og politiske succes i de kommende århundreder. De tjente store penge på at transportere og forsyne korsfarerne, og i de fredelige perioder udvidede de handelen med de muslimske lande.

Senmiddelalderens krise og Den sorte Død

Højmiddelalderens økonomiske fremgang ebbede ud hen imod år 1300. Grænsen syntes simpelthen at være nået for den vækst, som middelaldersamfundets teknologi og hele produktionsmåde kunne klare. Det blev stadig sværere at skaffe mad til den stigende befolkning og befolkningstallet begyndte at falde. Krisen forværredes, da en katastrofe ramte hele Europa 1348-50. En stærkt smitsom byldepest blev ført til Europa fra Kina via rotter om bord på et handelsskib. Sygdommen bredte sig som en steppebrand. Menneskene var forsvarsløse, og når de var ramt af smitten, og æggestore bylder voksede frem i armhulen eller i skridtet, døde de efter få dage under store kvaler. Hele landsbyer blev lagt øde, og der var ingen tilbage til at begrave de døde. Man anslår forsigtigt, at mindst en fjerdedel af befolkningen blev revet væk af Den sorte Død. Flere mindre pestepidemier fulgte efter, og først 100 år senere begyndte befolkningstallet igen at stige.

Middelaldermennesket levede tættere på døden, end vi gør i vor tid. En femtedel af spædbørnene døde, børnesygdommene var livsfarlige, andre sygdomme og barsel truede de voksne. Man anslår, at 30% af de fødte døde, inden de blev 30 år. Selv i den verden gav Den sorte Død et chok, som skabte forestillinger om jordens undergang og dommedag. Den mest berømte samtids-skildring af pesten er skrevet af den italienske forfatter, Giovanni Boccaccio. I sit værk, Decameron, lader han ti unge mennesker flygte fra pesten i Firenze til et isoleret sted, hvor de i

Et optog af kardinaler beder Gud om at fjerne pestens forbandelse, men det synes ikke at hjælpe, for i forgrunden er en lille dreng og en munk faldet død om. Illustration fra slutningen af 1400-tallet.

et anfald af galgenhumor opmuntrer hinanden ved at fortælle muntre, erotiske historier. Boccaccio var en lærd mand, der kendte sine klassikere, og i indledningen, hvor han beskriver pestens gru, har han ladet sig inspirere af Thukydids skildring af pesten i Athen næsten 2000 år tidligere (Tekst 39, jvf Tekst 15). Folk reagerede forskelligt på pesten. Den ene yderlighed var at opgive alle hensyn til moral og religion og kaste sig ud i et løssluppet vellevned, den anden var at påtage sig skylden for Guds vrede og søge at formilde den ved selvpinsler (Tekst 41).

Også på det økonomiske område havde Den sorte Død vidtrækkende konsekvenser. Overbefolkningsproblemet blev løst på grusom vis, og på længere sigt betød det, at de overlevende bønder blev bedre stillet, da der nu var rigeligere med jord, mens godsejerne fik vanskeligere ved at få samme udbytte af deres fæstebønder som tidligere. Da udbuddet af arbejdskraft faldt voldsomt, kunne de tilbageværende arbejdere kræve mere i løn (Tekst 40). Godsejerne prøvede derfor at stramme kravene til bønderne, men disse følte sig nu stærke nok til at protestere, og i 13 og 1400-tallet berettes der om adskillige bondeoprør i de europæiske lande. Skønt de utilfredse bønder sjældent krævede revolutionære forandringer, men blot tilbagevenden til de gamle afgifter, blev de bekæmpet med voldsomme midler af konge og adel og altid besejret.

Konstantinopels fald 1453

Europas svækkelse i 1300-tallet gjorde det muligt for de osmanniske tyrkere at trænge frem på Balkan. Osmannerriget rådede over en effektiv centralt ledet hær af professionelle soldater. Heriblandt var de såkaldte janitsharer, der var et elitekorps bestående af kristne unge mænd, der var omvendt til islam.

I 1389 besejrede denne hær serberne ved Kosovo i Slaget på Solsortesletten. I 1396 gik det ud over en hær under kommando af den ungarske konge, og i 1453 indtog den tyrkiske sultan Mehmed 2. Erobreren Konstantinopel, den sidste rest af det mægtige byzantinske rige. Konstantinopel blev derefter Osmannerrigets hovedstad under navnet Istanbul.

I det følgende århundrede fik de osmanniske herskere kontrol over Balkan og store dele af Sydøsteuropa, og så sent som i 1683 trængte en osmanniske hær helt frem til Wien uden dog at kunne erobre byen.

Vikingetiden i Danmark 800-1050

I europæisk historie lader historikerne middelalderen gå fra ca. 500 til 1450. I dansk historie taler man derimod først om middelalder fra ca. 1050, da landet er blevet katolsk. Tiden indtil 800 kaldes jernalder og fra 800 til 1050 Vikingetid.

I jernalderen udgjorde Skandinavien på mange måder et randområde i forhold til det øvrige Vesteuropa. Skandinavien havde ikke været under det romerske rige, det havde ikke været organiseret under nogen egentlig statsdannelse, og det var ikke påvirket af nogen samlet religiøs organisation.

Men i vikingetiden fik Norden sin blomstrings- og storhedstid. Det en politisk, økonomisk og militær ekspansionstid af dimensioner, der hverken er set før eller siden. At tale om den mørke middelalder gælder derfor slet ikke for vikingetidens vedkommende.

Norden kom nu til at opleve en forsinket udvikling, og det blev en proces, som førte til indlemmelse i den europæiske civilisation. I Danmark resulterede det i dannelse af en samlet statsmagt med tilhørende kirke, hvilket igen resulterede i et kulturliv, der svarede til det øvrige Europas med skriftkyndighed, bydannelser og ændringer i sociale strukturer. I løbet af vikingetiden kan man derfor tale om, at Danmark blev til.

Den danske historie indtil år 800 kendes kun på grundlag af arkæologiske fund og kaldes Danmarks oldtid eller med et lidt misvisende udtryk "forhistorisk tid". Tiden efter 800 kaldes "historisk tid". Skriftlige kilder supplerer nu fundene, og det betyder, at man nu kan få noget at vide om navngivne personer, om begivenheder og om, hvad mennesker tænkte om livet. Således ved vi, at der omkring 800 var en dansk konge, der hed Godfred, som forsvarede den danske sydgrænse ved Ejderen.

I vikingetiden skete der en betydelig forøgelse af den danske landbrugsproduktion, hvilket hang sammen med bedre redskaber (hjulploven afløste i løbet af perioden arden), bedre udnyttelse af husdyrenes gødning og at store skovområder blev ryddet og opdyrket. Resultatet var stigende befolkningstal. Mange nye landsbyer blev grundlagt, og de første egentlige byer (koncentration om handel og håndværk) dukkede op, Hedeby ved Slesvig og Ribe. Landet blev samlet til et rige med fastlagte grænser og med en konge i spidsen. Danmark fik nærmere kontakt med det katolske Europa, og i begyndelsen af 800-tallet missionerede en tysk munk, Ansgar, kaldet Nordens apostel, i Danmark og Sverige, men kun få syntes at blive omvendt fra asatroen til kristendommen i denne omgang. Først da kong Harald Blåtand i slutningen af 900-tallet lod sig omvende, gik det stærkt, og i løbet af 1000-tallet blev landet kristnet.

I vikingetiden udviklede man i Norden nogle hurtige og meget sødygtige skibe, hvilket var en forudsætning for, at nordiske vikinger kunne drage på

længere togter. Svenskerne rejste især mod øst ad de russiske floder, nordmændene mod vest til de atlantiske øer og danskerne sydpå til Frankrig og England. Det drejede sig først og fremmest om at plyndre og komme hjem med gods, slaver og ære, men efterhånden udviklede det sig også til handel og kolonisering. Således fik den danske vikingehøvding, Rollo, af den franske konge overladt Normandiet (vesteuropæerne kaldte vikingerne normanner), og andre danskere koloniserede det østlige England, der blev præget af dansk lov (danelagen). I 1013 erobrede den danske konge, Svend Tveskæg, hele England, og hans søn, Knud den Store, herskede over både England, Danmark og Norge. Ved hans død i 1035 opløstes riget, vikingetidens ekspansion var slut.

Dansk middelalder 1050-1500

Middelalderen er den periode, hvor Danmark var katolsk, fra det tidspunkt, da kristendommen slog rod i landet, til reformationen i 1536, da den danske kirke brød med paven i Rom. I samme periode ændrede den danske konge med støtte af kirken status fra først og fremmest at være anfører i krig til at være egentlig statsleder. Gradvist udvidede kongen sine beføjelser som "fredens vogter", dvs. ansvarlig for lov og orden og som lovgiver. Især i højmiddelalderen (1050-1250) styrkede både kongemagt og kirke sit tag i befolkningen gennem et nært samarbejde mellem stærke ledere som kong Valdemar den Store (1157-1182), kong Valdemar Sejр (1202-1241) og ærkebiskop Absalon.

Også økonomisk var højmiddelalderen en opgangsperiode. Vikingetidens udvikling fortsatte: Ny jord blev taget under plov og nye landsbyer grundlagt. Befolkningstallet steg og nåede formodentlig op på ca. 1 million. Over 50 byer skød op overalt i landet.

Fra omkring 1300 var det slut med fremgangen, befolkningstallet faldt, og jord og mange gårde lå øde hen. I 1348 blev landet tilmed ramt af en ødelæggende pest, Den sorte Død, der bortrev ca. ¼ af befolkningen. Også politisk gik det galt. I århundredet fra 1240 til 1340 gik landet næsten i opløsning på grund af evige magtkampe mellem konge, kirke og godsejeradel. I 1282 tvang adel og kirke kongen til at underskrive en håndfæstning, der begrænsede kongens magt. I de følgende 400 år måtte danske konger underskrive en lignende håndfæstning for at blive valgt.

Under kong Valdemar Atterdag (1340-1375) og dronning Margrethe I (1387-1412) genvandt kongemagten sin tidligere position. Under dronning Margrethe blev Danmark, Sverige og Norge tilmed sluttet sammen i den såkaldte Kalmarunion. Svenskerne rev sig dog snart løs, men forbindelsen mellem Danmark og Norge skulle komme til at vare til 1814.